

Vaarana vaaksa väärään ja piiru itään - läntistä tarkastelua kylmän sodan Suomeen

Aamulla olin vielä yöpuvussa, kun Kotov tuli ilmoittamaan, että Hrushtshev ja Gromyko sekä Patolitshev ovat saapuneet kaupunkiin. Neuvottelin aamulla yli 2 tuntia Hrushtshevin kanssa, lopulla mukana myös Gromyko ja Patolitshev. Urho Kekkosen päiväkirjat 1, 22.1.1959

Suomen sisäpolitiikka oli presidentti Urho Kekkosen ensimmäisellä toimikaudella (1956-1962), Porkkalan palautuksesta noottikriisiin, tiiviisti yhteydessä ulkopoliittikkaan. Ulkopoliittiset tapahtumat vaikuttivat ristiriitojen ja valtakamppailujen sävyttämään sisäpolitiikkaan. Sen myötä vahvisti presidentti Kekkosen valtaansa myös sisäpolitiikassa.

Suomen ulkopoliittikka avautui länteen

Kekkosen ensimmäisellä kaudella Suomen ulkopoliittinen asema muuttui merkittävästi; Suomi avautui länteen. Neuvostoliitto ilmoitti luopuvansa sille rauhannehtojen mukaisesti luovutetusta Porkkalan sotilastukikohta-alueesta vuonna 1955. Moskova suostui Suomen jäsenyyteen Pohjoismaiden neuvostossa ja suurvaltapolitiittisen paketin myötä Suomelle avautui YK:n jäsenyys. Tämä kaikki oli seurausta 1950-luvun alkupuoliskolla vallinneesta suurvaltojen välisestä liennytyksestä, Geneven hengestä. Suurvaltapolitiikka muuttui. Suurvaltasuhteiden heijastajana ja kylmän sodan polttopisteenä oli Saksan-kysymys, jossa miehitysvaltojen valvontasektoreihin jaetulla Berliinillä oli ratkaiseva asema. Neuvostoliiton johtajan, pääsihteerin Nikita Hrushtshevin painostuspolitiikka tiivistyi Berliinissä 1950-luvun puolivälin jälkeen. Hrushtshev osaltaan arvioi tilannetta vanhan klausulin mukaisesti; omat sisäiset vaikeudet helpottuivat ulkopoliittisella sapelinkalistelulla.

Sisäpoliittinen taistelu

Urho Kekkosen kuningastien alkuvaihetta leimasi voimakas sisäpoliittinen valtakamppailu. Sosialidemokraatit olivat päättäneet katkaista Kekkosen valtataipaleen ensimmäiseen kauteen. Poliittista tilannetta ei kohentanut talouden taantuma, joka ajoi valtiontalouden lähes kassakriisiin partaalle. Suomi valmistautui vuoden 1958 eduskuntavaaleihin epävakaisissa oloissa. Kekkosen poliittiset vastustajat olivat vahvoilla. Myös kansandemokraateille, eli kommunisteille, kuten läntiset tarkkailijat heitä selkeästi kutsuivat, arvioitiin hyvää menestystä. Vaalien tuloksena olikin kommunistien vaalivoitto ja eduskunnan niukka laskennallinen vasemmistoenemmistö.

Moskova kiristää politiikkaansa

Moskovassa Hrushtshovin vastainen rintama oli vahvistunut. Länsi-Eurooppa oli taasen jäntevöitynyt taloudellisesti EEC:n synnyttyä 1957. Neuvostoliittolaiset olivat kiristäneet ruuvia Berliinissä kevästä 1958. Länsiliittoutuneet eivät sisäisistä linjaerimielisyyksistä huolimatta antaneet tuumaakaan periksi Hrushtshevin äänekkäille ultimaatumeille. Tätä pelkäsivät etenkin länsisaksalaiset. Hrushtshev uhkasi järjestää Saksan-kysymyksen omin päin. Moskova vaati länsivaltojen vetäytymistä Berliinistä ja Länsi-Berliinistä vapaata kaupunkia. Se tekisi DDR:n kanssa erillisrauhan, joka merkitsisi miehitysvyöhykkeen näkyvämpää kansainvälisen aseman tunnustamista ja kahta Saksaa. Syksyllä 1958 tilanne kylmän sodan Berliinissä kärjistyi toisen kerran sitten vuoden 1948. Länsi ei antautunut Hrushtshevin vaatimuksien edessä. Hrushtshevillä oli tarve ulkopoliittisiin näyttöihin. Moskovassa oli alkamassa NKP:n XXI edustajakokous tammikuun lopulla 1959. Hrushtshev oli vahvistanut asemaansa, mutta silti neuvostojohdossa sinnitteli oppositiovoimia häntä vastaan.

K.A. Fagerholmin laajapohjainen hallitus

Suomessa 1958 eduskuntavaalien tulos johti uuteen poliittiseen tilanteeseen. Sisäpoliittinen riitely ja talousvaikeudet olivat heikentäneet parlamentarismin toimivuutta ja estäneet parlamentaarisen enemmistöhallituksen muodostamisen. Vaikeiden hallitusneuvottelujen jälkeen syntyi K.A. Fagerholmin sodan jälkeen laajapohjaisin hallitusrintama elokuussa 1958. Hallituksen kokoonpano ei kuitenkaan miellyttänyt kahta tahoja; presidentti Kekkosta ja Moskovaa. Hallitus edusti molempien "vihollisia" huolimatta ulkopoliittisen takuupuolueen, Kekkosen oman maalaisliiton mukanaolosta.

Moskovan asenne Suomeen muuttuu

Moskova kiristi otettaan Suomesta. Jo sovitut toimet Suomen kanssa yksinkertaisesti jäädytettiin. Suhtautuminen muuttui yhdessä yössä suomalaisia kohtaan epäystävälliseksi, mihinkään reagoimattomuudeksi. Näkyvimpänä merkinä oli Neuvostoliiton suurlähettilään pikainen poistuminen asemapaikaltaan Helsingistä. Neuvostoliiton asenne herätti läntisissä tarkkailijoissa huomiota. Moskovan toimia ei voinut selkeästi tuomita; eihän se ollut tehnyt mitään. Suomen vaikealle työttömyystilanteelle olisi ollut katastrofi metalliteollisuuden itätoimituksien pysähtyminen. Neuvostosuhteiden vaikeutuminen säikäytti maalaisliiton. Marraskuun lopussa se

irtaantui hallituksesta ja yksin jääneellä Fagerholmilla ei ollut muuta vaihtoehtoa, kuin kaataa hallituksensa joulukuun alussa. Niin Moskova kuin Kekkonen olivat päässeet tavoitteeseensa. Suomi sai uuden hallituskriisin.

Leningradin auringonpaiste - johtajat vahvistivat asemiaan

Suomen ja Neuvostoliiton kylmenneet suhteet lämpenivät Kekkonen Leningradin vierailun tuloksena tammikuussa 1959, juuri NKP:n edustajakokouksen alla. Pääsihteeri Hrushtshev saapui "yllättäen" tapaamaan suomalaista ystäväänsä ja - kuten länsiarvioissa - aurinko paistoi jälleen kuin napin painalluksesta. V.J. Sukselaisen johtama maalaisliittolainen vähemmistöhallitus sai myös Moskovan siunauksen. Kekkonen sisäpoliittinen asema sekä asema ulkopoliittikan yksinoikeutettuna johtajana vahvistuivat. Lännestä tarkasteltuna oli myös selvää kaksi asiaa. Kekkonen oli vienyt Suomea piirun pari itään, kohti neuvostoblokin syleilyä. Vaarallista oli myös, että tapahtumien tuloksena Neuvostoliitto oli puuttunut Suomen sisäisiin asioihin ja saanut sananvallan Suomen hallituksen kokoonpanon määrittelyyn. Moskovassa Hrushtshev saattoi esittää puoluekokousväelle ulkopoliittisten toimiansa vahvuutta ja menestyksellisyttä - pienen luoteisen naapurin Suomen suunnalla ja sen kustannuksella. Vaikka suurvaltasuhteet Berliinin tilanteen kärjistyksen jälkeen hieman lientyivät, Hrushtshev jatkoi poliittisia hyökkäyksiään länsiliittoutumaa vastaan.

Ehdotemat neutraaleista vyöhykkeistä eivät ottaneet tulta. Sen sijaan atomiaseiden sijoittaminen Eurooppaan ja siitä nousut näkyvä vastustusaalto vauhditti koko kylmän sodan kestäneiden aseistariisuntaneuvottelujen aktiivointia.

Suomi integroituu läntiseen talouspiiriin

Lännen taloudellinen yhteistyö laajeni, kun EEC:n rinnalle syntyi EFTA 1960. Suomikin sai mahdollisuuden integroitua EFTA:aan, kun lupa Moskovasta oli saatu ja EFTA-maat olivat Suomen joukkoonsa huolineet, kuten eräät tarkkailijat asiaa luonnehtivat. EFTA-assosiaatiosopimus keväällä 1961 pelasti Suomen eristäytymiseltä lännestä. Suomen kannalta vaarallisena vaihtoehtona olisi ollut tiiviimpi taloudellinen yhteistyö itäblokin kanssa, jota läntiset tarkkailijat pitivät alkuna tielle, joka veisi Suomen talouden mekanismien kautta idän ja lännen välistä idän poliittiseen valtapiiriin ja satelliitin asemaan. Samainen vaara toistui heti EFTA-jäsenyyden voimaanastumisen jälkeen kesällä 1961. EEC-maat olivat päättäneet korostaa talousyhteisön poliittista luonnetta. Sen takana oli myös Yhdysvallat. EFTA:n kantava voima Iso-Britannia oli näiden näkemysten mukaan integroitava kiinteämmin johtavaan eurooppalaiseen, yhä politisoituvaan talusyhteistyöhön. Brittien pääsyn EEC:n jäseneksi esti kuitenkin Ranska. Se oli pelastus Suomelle. Länsitarkkailijoille oli päivän selvää, ettei Suomella olisi ollut mitään mahdollisuuksia liittyä "poliittiseen" talousliittoon; ei suoraan EEC:hen eikä yhdistyneeseen EEC-EFTA:aan.

Suurvaltojen välit

Suurvaltopoliitikassa vuoden 1960 kuluessa syntyi uusia konflikteja, kuten amerikkalaisen U2-vakoilukoneen tietoinen alas ampuminen Neuvostoliiton ilmatilassa. Moskovassa Hrushtshev joutui taistelemaan yhä vastaan pyristelevän opposition kanssa odotellessaan syksyn 1961 NKP:n XXII edustajakokousta. Saksan-kysymyksen ratkaisussa ei edetty. Sen sijaan "ns. DDR:n" tila vaikeutui, koska erityisesti koulutettu ja ammattitaitoinen väestö pakeni yhä sankemmin joukoin länteen. Wienin suurvaltajohtajien tapaaminen loppukeväältä 1961 jäi tuloksettomaksi. Berliinissä voittajavaltojen välit viilenivät. Kesällä 1961 Hrushtshov vaati uudelleen Länsi-Berliinin sotilaallista tyhjentämistä ja määräämistä vapaakaupungiksi. Oli selvää, etteivät länsivallat siihen suostuneet.

DDR Walter Ulbrichtin johdolla nostatti konkreettisen sodanuhan pelon elokuussa 1961. Neuvostoliiton valvoma Berliinin miehitysvyöhyke eristettiin muurilla. Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton panssarit asettuivat tykinpiiput vastakkain "Checkpoint Charliella". Neuvostopanssarit vetäytyivät. Jälleen Hrushtshev joutui lokakuussa kokoontuneelle NKP:n edustajakokousväelle julistamaan antamaansa neuvostopanssarien perääntymiskäskyä poliittisena voittona. Vahvasta asemastaan huolimatta Hrushtsheville ilmaantui vastustajia. Pääsihteeri joutui ahkeroimaan heidän nujertamisessaan. Hrushtshev ohjasi puoluekokouksen mm. tuomitsemaan Stalinin ja häneen kohdistuneen henkilöpalvonnan, joka johti Neuvostoliiton ja Kiinan näkyvään välirikoon.

Nootti yllättää suomalaiset

Neuvostoliitto teki vetypommituksen Novaja Zemljalla lokakuun lopussa 1961. Pian räjähdysten kaiku kaksinkertaistui Suomessa. Kekkonen loikoili samaan aikaan pitkän Amerikan-vierailunsa päätteeksi Havaijin hiekkarannoilla lokakuun lopussa. Moskova muistutti Suomea nootilla 30.10. Moskovan Suomen suurlähettiläs Eero A. Wuorelle annetussa nootissa vaadittiin sotilaallisten konsultaatioiden aloittamista YYA-sopimuksen mukaisesti, koska Moskovan mielestä oli olemassa Saksan - siis läntisen Saksan - ja sen liittolaisten sotilaallisen hyökkäyksen uhka. Lännessä, erityisesti Saksan liittotasavallassa, Moskovan Suomea kohtaan osoittaman uhkailun perusteita pidettiin absurdeina. Nootti oli vain yksi uusi väline lännen puolustusrintaman hajottamiseksi.

Suomesta Neuvostoliiton "vahtikoira"

Skandinaviassa Siperia on ollut suomalaisille poliittisille johtajille tuttu. Kekkonen päätti poistaa synkät pilvet Suomen yltä jälleen kahdenkeskisellä tapaamisella neuvostojohtajan kanssa. Tämä toteutui marraskuun loppupuolella Novosibirskissa. Kekkonen vetoomuksesta Hrushtshev myöntyi "siirtämään" vaadittua sotilaallisten konsultaatioiden aloittamista. Suomeen kohdistunut uhka oli väistynyt. Mutta Hrushtshev "velvoitti" Kekkonen tarkkailemaan tilannetta Pohjolassa ja Itämeren piirissä sekä tekemään johtopäätelmiensä perusteella ehdotuksia tarpeellisista toimenpiteistä tilanteen parantamiseksi. Länsitarkkailijoiden silmissä Kekkonen oli joutunut "vahtikoiran" epäkiitolliseen asemaan. Muidenkin Pohjoismaiden oli osoitettava toimissaan varovaisuutta, koska eiväthän ne halunneet Suomea rangaistavan huonosta "vahtimisesta". Jälleen Hrushtshev oli osoittanut kansalleen sekä ulkopoliittista kovuutta että viisautta järkeviin, rauhaa edistäviin ratkaisuihin.

Kekkonen arvostus?

Kekkonen palasi kotiin Suomen pelastajana, ihmetohtorina, kuten eräs länsisaksalainen tarkkailija totesi. Mutta samalla nousi epäilyn siemen. Vaikka lännestä katsottuna Kekkonen nähtiin isänmaallisena miehenä, oli hän jälleen mennyt läntisen mittapuun mukaan liian pitkälle myönnytyksissä Neuvostoliiton suuntaan. Moskova oli nootilla, joka oli täysin perusteeton niin argumenteiltaan kuin painostuksen kohteeltaan, jälleen sekaantunut Suomen sisäpolitiikkaan. Hyödyn oli kerännyt Kekkonen, vaikkei hän vehkeillytkään Moskovan kanssa salaliittoihin saakka.

Rauhanomaisen rinnakkaiselon uskottavuuden loppu

Niin yöpakkaskauden kuin etenkin noottikriisin seurauksena Neuvostoliiton kuva rauhanomaisen rinnakkaiselon julistajana oli saanut viimeisen naulan uskottavuutensa arkuun. Olihan se käyttänyt hyväkseen parasta rauhanomaisen rinnakkaiselon näyteikkunaan. Myös Suomen ulkopoliittisen linjan uskottavuus horjui; pian syntyi julkiseen käyttöön käsite "suomettuminen".

Kekkonen vahvisti valtansa

Maalaisliitto oli vuoden 1962 presidentinvaaleihin valinnut Kekkonen uudelleen ehdokkaakseen hyvissä ajoin jo kesällä 1960. Keväällä 1961 yli puoluerintamien ulottuva Kekkos-vastainen ryhmittymä sai rivinsä kokoon ja huudatti omaksi ehdokkaakseen entisen oikeuskansleri Olavi Hongan. Kekkonen oli saanut, jos ei vakavaa vastaehdokasta, niin erityisesti varteenotettavan sisäpoliittisen oppositiorintaman. Kekkonen oli vuoden 1961 aikana keskittynyt hakemaan länsivaltojen tunnustusta Suomen puolueettomuuspolitiikalle. Se sai tarkkailijat päättämään myös niin, että ennen kaikkea Kekkonen haki tätä kautta itselleen tukea presidentinvaaleja varten; mies jota kunnioitettiin niin idässä kuin lännessä - muttei laajapohjaisesti kotimaassa. Nootin tuoma uhka Suomen asemalle lokakuussa 1961 toimi sisäpoliittisesti. Kekkonen hajotti eduskunnan ja määräsi ennenaikaiset eduskuntavaalit päällekkäin presidentinvaalien kanssa. Kekkos-vastainen Honkarintama ensin horjui ja sitten kaatui samaan aikaan, kun Kekkonen oli tapaamassa Hrushtshevia Novosibirskissa. Urho Kekkonen oli raivannut tiensä kohti vahvistuvaa valtaansa.

Erkki Teräväinen 12/2004

Käytetty kirjallisuus:

Rautkallio, Hannu: Paasikivi vai Kekkonen. Suomi lännestä nähtynä 1956-1962. Tammi. Jyväskylä 1991.

Hans-Peter Schwarz: Die Ära Adenauer 1957-1963. Epochenwechsel. Geschichte der Bundesrepublik Deutschland, Band 3. Deutsche Verlags-Anstalt Stuttgart.F.A. Brockhaus. Wiesbaden 1983.

Suomi, Juhani: Kriisien aika. Urho Kekkonen 1956-1962. Otava. Keuruu 1992.

Tarkka, Jukka: Suomen kylmä sota. Miten viattomuudesta tuli voima. Otava. Keuruu 1992.

Teräväinen, Erkki: Lavastettu rinnakkaiselo. Suomen ulkopoliittikka johtavassa länsisaksalaislehdissä 1955-1962. Bibliotheca Historica 76. SKS. Helsinki 2003.

Artikkeli pohjautuu kirjoittajan 3.12.2004 Ango-viestintäpalvelujen "Viestintä ja ulkopoliittikka" seminaarissa pidettyyn esitelmään.